

PÓCZOS RITA az Árpád-kori adatszegény névanyag etnikai értékét, népi vonatkozását (a névhasználók népiségét) egy mai névrendszer viszonyai alapján próbálja modellálni a Baranya megyei Sásdi járás helyneveinek segítségével (179–207). Gondolatmenetének kiinduló tétele, hogy ha alacsony a névhasználók nyelvétől eltérő etimológiájú nevek száma, a jelenség az ómagyar korra is érvényes lehet. Elemzésében a különböző nyelvű közösségek által használt azonos jelentésű névpárok viszonyait szemlélteti. Elődeivel ellentétben mindegyik érdekelt nyelvre egyformán figyelve, együttesen vizsgálja a névanyagot, négy fő kategóriába sorolva a megfeleléseket: 1. csak az egyik nyelven nevezik meg a denotátumot; 2. nincs lexikai megfelelés; 3. van lexikai megfelelés; 4. átvételek. A lexikai megfelelés a névpárok felére jellemző. Magas arányuk miatt KNEZSÁVAL vitatkozva az egymástól független párhuzamos névadás helyett az idegen névformák ismeretét feltételező fordítás mellett érvel.

A magyar nyelvterületen kívüli helyekre a magyarban használt földrajzi nevek (az exonimák) újabb alakulataival foglalkozik MIKESY GÁBOR (209–14). Tanulmányában jellemzi ezen névcsoport keletkezési típusait, majd olyan 20. századi adatokat vizsgál, melyek magyar változatának többsége valamilyen fordítási művelet (adaptáció, magyar helynévtípus kiterjesztése, modifikáció, téves névvonatkoztatás, magyar kiejtés szerinti írásmód stb.) eredményeként jött létre. Munkája erénye, hogy a névtudomány által kevésbé vizsgált területet mutat be, viszont forrásai megjelölésének hiányát érezzük.

A kötetet KISS GÁBOR régész és ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS történész tanulmánya, a történeti Vas vármegye Árpád-kori történeti földrajzát feldolgozni célzó munkájának újabb „mellékterméke” zárja (215–24). Dolgozatuk az Órség településtörténeti képét vázolja fel, települési tagolódásának változását mutatja be a századok folyamán, végigköveti a névrendszereknek a birtok- és településszerkezet differenciálódásával párhuzamosan történt módosulásait; végül a szerzők eredetük szerint jellemzik, csoportosítják a terület településneveit.

A sorozat újabb köteteinek megjelenése, úgy tűnik – szerencsére – nem ütközik akadályokba. Jó kijelenteni, hogy évről évre újabb kötetét vehetjük kézbe a magyar történeti helynévkutatás e színvonalas sorozatának. Megállapításunk helytállóságáról a tudományterület változatos arculata, kutatóinak felkészültsége, szervezőinek eltökéltsége gondoskodik.

HÁRI GYULA

HAJDÚ MIHÁLY: AZ 1913. ÉVI HELYSÉGNÉVTÁR NÉVVÉGMUTATÓ SZÓTÁRA

Magyar Névtani Dolgozatok 200. Budapest, 2007. 346 lap

1. Egy évtizedekkel ezelőtt született munkaterv részeként jelen kötettel együtt háromra szaporodott hivatalos történeti helységnévtáraink névvégmutató szótárainak sora. Elsőként a legkorábbi (bár Erdély, a Határőrvidék és Horvátország névanyagát nem tartalmazó, nyomtatásban csak 1920-ban közzétett) ilyen munka, az 1773. évi helységnévtár a tergo szótára jelent meg (MND. 74. Bp., 1987). Ezt követte az első kinyomtatott, már az Osztrák–Magyar Monarchia korai állapotait rögzítő, 1873. évi helységnévtár hasonló feldolgozása (MND. 81. Bp., 1989). A sorozat most közzétett kötete a történeti

Magyarországnak a hivatalos helységnévrendezés lezárultát követő állapotát, egyúttal az utolsó békeévben megjelent névtár helynévanyagát adja közre a tergo formában. Mint a kötet bevezetőjéből megtudjuk, e névvégmutató szótárak sora is HAJDÚ MIHÁLY és MEZŐ ANDRÁS közösen tervezett munkáinak egyike volt. Mindhárom szótár HAJDÚ MIHÁLY-nak köszönhetően készült el és jelent meg, együttesen több száz oldalnyi terjedelemben.

2. A most megjelent névvégmutató szótár elődeihez hasonló módon épül fel. A névanyagot a tergo rendszerben, két hasámban, az egyes neveket az adott vármegyére és járásra (adott esetekben: városra) utaló kódszámmal, valamint a hely típusát jelölő betűjelzéssel (V: város, K: község, L: lakotthely) adja közre. A számkódok feloldását, azaz a megyék és járásaik (illetve a rendezett tanácsú vagy törvényhatósági jogú városok) felsorolását a röviden eligazító bevezetés után találjuk meg a kötetben. A neveket természetesen a helységnévtárban szereplő íráskép szerint tartalmazza, ami egyrészt a maihoz képest archaikus írásmódot jelenthet (*cz, szöllő*), másrészt pedig változatok szükségszerű meglétét (*Fischer ~ Fiser, Ghiczzy ~ Giczi, Hajagos ~ Halyagos*).

Jelen kötet újítása, hogy a teljes helynevek mellett részlegesen, de – vállaltan – nem következetes módon egyes névelemeket is felvesz anyagába. A „Bevezetés” szerint így „a mai helynévtárak mutatóihoz hasonlóan a *Csüdötélke, Pócstelke, Kübekháza, Tágfalva* stb. nevekből a *Csüdő-, Pócs-, Kübek-, Tág-* stb. névelemeket is külön-külön” tartalmazza, míg például a településnevek körében leggyakoribb korrelatív előtagok, a családnévi vagy keresztnévi előtagú ún. lakotthelyek (tanyák, majorok, puszták), avagy a kettőnél több lexikális elemből álló helységnevek esetében módszeresen eltekint ettől. A terjedelem ésszerű keretek között tartása indokolja, a jellegzetes utótagok szerinti visszakeresés lehetősége és a helynévkutatói irányultság teszi magyarázhatóvá ezek elhagyását.

A szótár ilyen módon a névvég- és névelemmutató szótárak, illetve mutatók sajátos együttesét képezi. Mivel azonban nem jelöli eltérően a teljes nevek és a névelemek adatait, az egyes szótárbeli nevek értékét csak megfelelő ellenőrzéssel, illetve alapos helynévtani tájékozottság alapján állapíthatjuk meg. Így például *Szinér* és *Szinérváralja* eltérő kódszámaik alapján egyértelműen különböző települések teljes nevét jelentik, *Belényes* és *Belényesszentmiklós* vagy *Gödre* és *Gödreszentmárton* azonban csupán elhelyezkedésük és településtípusuk alapján akár egyazon helynév teljes és névelemet jelölő adatai is lehetnének. A bevezetésben említett példák persze más névszerkezeti típusokat jelölnek, ugyanakkor megemlíthető, hogy a négy konkrétan említett (és fentebb is idézett) helynév közül kettőnek az előtagja (*Pócs* és *Tág*) nem található meg önállóan is, betűrendi helyén a szótárban (szemben a *Csüdő* és *Kübek* névelemekkel). És érthető módon akadnak olyan nevek is, amelyeknél a névelemek szerinti felvétel szintén indokolt lehetett volna, de csak teljes formájukban találhatók a kötetben (*Gerjetanyák vidéke, Zsebeháza* stb.).

Az egyazon járáson belüli, a külterületi lakotthelyek esetében nem kivételes névazonosságokra a szótár ! jellel figyelmeztet a névadat előtt (*Józsefmajor, Toneatelep, Sziget*), a szokatlan adatokra pedig a név után (*Riuszád, Krakáspusztá, Zsdjártelep*). Mint a „Bevezetés” utal rá, a hivatalos helységnévrendezés ekkorra lezajlott, de az adattár szerint a teljes névegyezés a különböző vármegyékben lévő települések esetében sem szűnt meg teljesen.

3. A hivatalos helységnévtár névanyagát feldolgozó a tergo szótár azoknak a kutatói igényeknek a szempontjából készült, amelyeknek a megyei helynévgyűjtések névrész-, illetve névelemmutatói, avagy elektronikus formában kereshető névadattárak használatával

igyekezhettünk megfelelni. Jellemző, hogy a névvégmutatók az újabban készült, illetve készülő történeti névszótáraknak természetszerű részét képezik már (ÁrpSzt., KMHsz.). Segítségét nyújthatnak bizonyos névszerkezeti típusok kutatásában, például az *-egyháza*, *-hida*, *-kő*, *-szer*, *-vár* utótagú vagy a *voda* névelemet tartalmazó helynevek, s ugyanígy a neveket, névrészeket, névelemeket alkotó képzős vagy jeles formák (*-d*, *-gy*; *-a*; *-s*; *-ic[z]a*), illetve más, jellegzetesnek számító névvégződéses (*-ány*, *-ény*) vizsgálatában. Elsősorban persze a történeti és jelenkori valós helynévanyag vonatkozásában, de akár az erre reflektáló fiktív, írói névadás vagy éppen a helynévi alapú természetes családnévanyag, netán az ezekre is alapító mesterséges családnévalkotás kutatásában.

Tekintve, hogy immár három történeti helységnévtár hasonló feldolgozása áll rendelkezésünkre, ezek együttesét különböző változásvizsgálatok hasznos segédeszközeiként is használhatjuk. Igaz, ez is az adatok gondos egyeztetését igényelheti, mert – a lehetséges közigazgatási változásokon túlmenően – a szóban forgó három kötet névanyagát lokalizáló kódolás minden esetben az adott helységnévtárak beosztását követi, így már vármegyei szinten teljesen eltér egymástól.

Az eddig megjelent szótárak sora remélhetőleg tovább is folytatódik majd. Az 1973. évi helységnévtár anyagáról összegyűjtött, de megszerkesztésre váró állományként ír a mostani kötet bevezetője. Természetesen szóba jöhetne elsősorban valamely korai, de már a teljes történeti Magyarországot lefedő helységnévtár hasonló feldolgozása (leginkább LIPSZKY 1808. évi munkájáé), illetve a legújabb hivatalos helységnévtáré is. A középkori történeti földrajzi gyűjtemények ilyen jellegű felhasználására pedig – a fentebb említett módon – részben már van lehetőségünk: GYÖRFFY történeti helynévanyagának hasonló (és hasonlóan betűhív) közzététele a „Korai magyar helynévszótár” (KMHsz.) munkálatainak részét képezi, CSÁNKI köteteinek teljes anyaga pedig a helynévkincset hagyományos betűrend szerint közzétevő CSÁNKI-mutató mellett CD-n is hozzáférhető, tehát digitálisan kereshető.

Az itt ismertetett kötet *Abá*-tól *Dúzs*-ig terjedő, közel negyvenezer nevet és névelemet e sajátos módon közzétevő anyagával a különböző nyelvészeti-névtani, általában is pedig a történeti vonatkozású kutatásoknak hasznos segédeszköze lehet.

FARKAS TAMÁS

A MAGYAR NÉVTANI DOLGOZATOK ÚJ KÖNTÖSBEN
JANITSEK JENŐ: A háromszéki Székföld jelenkori és történeti hely- és családnevei. MND. 201. Budapest, 2008. 201 lap

FARKAS TAMÁS – ZÁNTÓ EDINA: A háromszéki Kilyén és Szotyor család- és helynevei. MND. 202. Budapest, 2008. 58 lap

BÖLCSKEI ANDREA – HAVAS PÉTER – SLÍZ MARIANN: A háromszéki Angyalos és Kőkös család- és helynevei. MND. 203. Budapest, 2008. 131 lap

HAJDÚ MIHÁLY a Névtani Értesítő 28. kötetében (217–30) tette mérlegre a Magyar Személynévi Adattárak mellett az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportján készülő másik névtani sorozat, a Magyar Névtani Dolgozatok köteteit. Az 1976-ban indított „kék